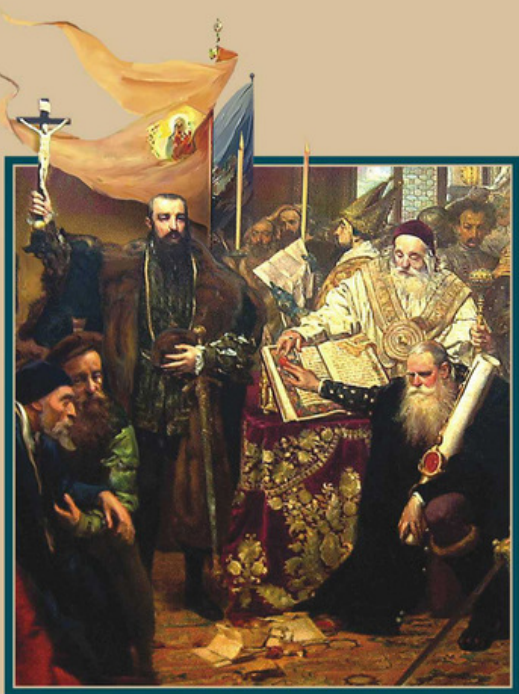

БРЕСТСЬКА УНІЯ

ЗНАМЕНІТІ ПОДІЇ
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1596

FOLIO

Ю. В. Сорока
Брестська Унія. 1596
Серія «Знамениті
події історії України»

предоставлено правообладателем

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=4436414

Ю. В. Сорока «Брестська Унія. 1596», серія «Знамениті події історії України»: Фоліо; Харків; 2010

Аннотація

Окрім політичної еліти, діячів науки й мистецтва, залишалася в українців ще одна цитадель, яка стояла на сторожі самобутності нашої культури й зірко охороняла цілісність української нації. Такою цитаделлю була православна християнська віра. Вона, в цілому не надто відрізняючись від канонів католицької церкви, несла в собі ту іскру, що не давала згаснути багаттю культурної самобутності українців. Підтримувала в них бажання залишитись незалежними і не розчинитися в бурхливому океані тотального сполячення. І саме цей, останній оплот українства опинився під загрозою наприкінці XVI сторіччя, коли Річ Посполита, спрямована рукою Ватикану, оприлюднила проект злуки католицької і православної церков, який був реалізований 1596 року у Бресті й отримав назву Брестської (Берестейської) унії.

Содержание

Пролог	4
Збирання українських земель Литвою. політичні і соціальні передумови Брестської унії 1596 року	10
Люблінська унія 1569 року. Наслідки унії і не вирішені нею питання	30
Кінець ознакомительного фрагмента.	36

Ю. В. Сорока

Брестська Унія. 1596

Пролог

Сучасний світ, такий швидкий і високотехнологічний, незважаючи на намагання пояснити факт свого існування виключно з наукової точки зору, знову й знову повертається до релігійного підґрунтя власного буття. Не дивлячись на науково-технічний прогрес, не зважаючи на ракети, що долають космічний простір, успіхи у вивченні ДНК і навіть спроби клонування живих істот, віра людей в надприродну сутність буття носить характер глобального явища, до якого причетний абсолютно весь сучасний світ. І хоча вірування в Бога в різних куточках планети набуло різноманітних форм, сутність його залишається незмінною от уже протягом тисячоліть. Ця сутність не що інше, як намагання пояснити існування світу навколо втручанням сил, неосяжних для людського розуміння, й таких, що контролюють усі процеси земного життя. З його несправедливістю й недосконалістю, швидкоплинністю для окремо взятої людини і вічністю для світобудови в цілому.

Питання виникнення будь-якої релігії є надзвичайно важливим для повного розуміння її суті і значення в житті лю-

дей. Якщо ми хочемо досконало знати про якесь явище чи невідому нам річ, то неодмінно поставимо собі запитання: звідки, чому, як і коли вони виникли? І лише одержавши відповіді на свої запитання, ми здобудемо знання про це явище. Такий стан речей стосується і питань релігії. Однак, з точки зору переважної більшості віруючих, які не беруть участі у богословських дебатах, і навіть значної частини духовенства, питання про виникнення релігії не має сенсу. Для них усе просто: релігію Бог дарував людям, і це не піддається сумнівам. І, звичайно, якраз ту релігію, яку сповідують саме ці богомольці. Саме їхня релігія вічна і незмінна, тільки вона істинна і не потребує пояснення свого походження. Ну і, поза всяким сумнівом, вагання, які закрадаються в душу будь-кого, хто починає аналізувати догми релігії з логічної точки зору, є не чим іншим, аніж спробою вищих сил проконтролювати силу вірування того, хто проводить спроби аналізу.

Незважаючи на потужний опір з боку людей, які сприймають релігію, не піддаючи аналізу її корені, здавна існує наукова історія релігій, яка фіксує інформацію про витік кожної з них. Ми майже до дрібних подробиць знаємо про хід формування ісламу, який розпочав своє існування на початку VII сторіччя нашої ери, коли історична наука стала вже потужною інформативною базою суспільного життя. Широко відомо дослідникам і про механізми, які привели до зародження християнства, історія якого нараховує вже понад два тисячоліття. Дещо менше відомостей збереглося про ви-

никнення буддизму, адже йому більш ніж дві з половиною тисячі років. Подібний стан з пізнанням коренів іудаїзму і безлічі інших віросповідань.

Але якими б не були механізми виникнення тієї чи іншої релігії, беззаперечним залишається той факт, що кожна з них є тим становим хребтом, навкруг якого будується суспільство, що сповідує її канони. Поряд з такими факторами, як національність і менталітет, конфесійна належність є ідентифікаційним чинником для будь-якої соціальної групи людей, котра позиціонує себе як окремий етнос або незалежну ланку суспільства.

Найбільш яскравим прикладом такого впливу релігії на життя людей серед реалій сьогодення, на нашу думку, може бути іслам і та роль, яку він відіграє у боротьбі за незалежність декотрих народів Російської Федерації або Близького Сходу. Ми не будемо розглядати вплив ісламу на ці події з точки зору моралі, віддавши перевагу самій сутності впливу мусульманської релігії на свідомість людей. Як у Росії, так і на Близькому Сході ісламісти змушені боротися з потужними державними військовими формуваннями, маючи у своєму розпорядженні доволі обмежену кількість ресурсів. Проте, як ми бачимо, боротьба ця триває протягом багатьох років, приносячи все нові й нові людські жертви, горе та зводячи глуху стіну злості й непорозуміння, з одного боку, і сліпу віру у власну правоту – з другого. Озброєні мусульманським вченням, люди без страху й вагань приносять свої жит-

тя в жертву власним ідеям, і їх не спиняє ані засудження таких дій переважною більшістю світової спільноти, ані елементарне почуття самозбереження.

Немало подібних прикладів відкриває перед нами історія. Варто згадати лише протистояння античної Іудеї експансії могутнього Риму або знамениті Хрестові походи середньовіччя. У різні часи в різних країнах виникали обставини, коли релігія згуртовувала людей, надаючи їм сили у протистоянні із зовнішнім ворогом, цементувала культурну й національну цілісність, допомагаючи зберігати власну самобутність перед загрозою знищення себе як окремого етносу.

Не оминула загроза втрати власної національної цілісності й Україну в XVI–XVII сторіччях. Потужна експансія католицького Заходу в українські землі тоді набула таких розмірів, що стала загрожувати самому існуванню української нації. Полонізація української шляхти сягнула небаченого рівня. Десятки старовинних князівських родів полишали свої звичаї, набуваючи рис, характерних для польського панства. Забувалась мова, суспільний лад, звичаї і закони. Українські зем'яни щосили намагалися виглядати так, як виглядала польська шляхта, вважаючи політичний устрій Польського королівства найбільш прогресивним для свого часу. І вони не лише швидко набували рис, властивих польській шляхті, а й озлоблено поносили все, що донедавна вважали своїм, починаючи від мови й костюма, закінчуючи соціально-політичним устроєм і віросповіданням. Ста-

родавні звичаї, започатковані на землях України ще за часів Київської Русі, зазнавали разючих змін, що було аж ніяк не на користь збереженню української культури.

Таким чином, можна стверджувати, що до третьої чверті XVI сторіччя в Україні виникла така ситуація, коли українська нація могла навіки залишитись в історії, припинивши своє існування. Адже життя культури без її носіїв неможливе. Неможливе існування нації без культурної спадщини. І якщо нижчі верстви суспільства, такі, як селянство й найбільш бідніше міщанство, не мали наміру сполучуватись, то ті, хто за своєю соціальною належністю мав дбати про культурний спадок і примножувати його, залишаючи прийдешнім поколінням, відтепер безсоромно цуралися свого українського походження. Видатні українські науковці й літератори того часу залишали свої труди на польській мові або латині, прославляли західну культуру, сором'язливо замовчуючи свою належність до української нації. Тієї нації, що утворила усього кілька сторіч тому могутню Київську Русь і протягом довгого часу боронила від нашествия кочового півдня і сходу, не жаліючи себе, ту саму освічену Європу, котра тепер брутально топтала її, примушуючи помирати заради величі західної цивілізації.

Першими серед українських земель відчули на собі такі тенденції Волинь і Галичина. Так, наприклад, відомо, що до середини XV століття, тобто вже після реорганізації Галицького князівства в Руське воєводство – провінцію Вели-

кого князівства Литовського і впровадження тут латини як офіційної мови, мало що в Галичині нагадувало про могутність і велич цих земель за часів Галицького князівства. Того князівства, у якому вперше, згідно зі згадками в Іпатіївському літописі, датованими 1187 роком, почало вживатися слово «Україна».

І от якраз у цей момент релігія, а точніше, православна віра, й відіграла ту цементуючу роль в культурі й суспільстві, про яку вже говорилося. Бо, окрім політичної еліти, діячів науки й мистецтва, залишалася в українців ще одна цитадель, яка стояла на сторожі самотності нашої культури й зірко охороняла цілісність української нації. Такою цитаделлю була православна християнська віра. Вона, в цілому не надто відрізняючись від канонів католицької церкви, несла в собі ту іскру, що не давала згаснути багаттю культурної самотності українців. Підтримувала в них бажання залишитись незалежними і не розчинитися в бурхливому океані тотального сполячення. І саме цей, останній оплот українства опинився під загрозою наприкінці XVI сторіччя, коли Річ Посполита, спрямована рукою Ватикану, оприлюднила проект злуки католицької і православної церков, який був реалізований 1596 року у Бресті й отримав назву Брестської (Берестейської) унії.

Збирання українських земель Литвою. політичні і соціальні передумови Брестської унії 1596 року Боротьба Королівства Польського за домінування над Великим князівством Литовським

Як і кожне суспільно-політичне явище, Брестська унія 1596 року мала свої приховані у минулому корені, а також різноманітні чинники, котрі вплинули на рішення про її впровадження. У даному випадку таким чинником стало утворення польсько-литовської держави, яка отримала назву «Річ Посполита» й охопила своїми кордонами також білоруські й українські території. Ті землі, на яких колись розташовувалась Київська держава і на яких від часів хрещення Русі князем Володимиром Великим була поширена православна ієрархія з підпорядкуванням Константинопольському патріарху. Розглянемо ж коротко, що відбувалось під час становлення Речі Посполитої, яка відігравала надзвичайно велику роль на теренах Східної Європи епохи пізнього середньовіччя.

Як відомо, після руйнування Київської держави під ударами, що впали на неї спочатку під час міжусобних війн власних князів, а пізніше з наступом кочових орд татаро-монголів, землі сучасної України у XIV–XV сторіччях перейшли до складу нової держави, котра утвердилась на сході Європи й носила назву «Велике князівство Литовське». Саме литовські князі, докладаючи значних зусиль, змогли поступово відвоювати українські землі у Золотої Орди, даючи новий поштовх розвитку цих, колись щільно заселених територій.

Сформоване Велике князівство Литовське було ще в XIII сторіччі і проіснувало до XVIII сторіччя. З 1398 року держава мала назву «Велике князівство Литовське, Руське і Жемантійське». Потрібно зауважити, що, попри назву, більшість населення князівства становили не представники прибалтійських народів, а слов'яни. Саме вони населяли дев'яносто відсотків його земель. Завдяки такому стану речей давня руська (українська) мова, культура, закони та звичаї, викладені ще у стародавній «Руській правді», були панівними у Великому князівстві Литовському.

До середини XIV сторіччя князівство Литовське цілком сформувалось як централізована держава та значно розширило свою територію. Спочатку це розширення відбувалось, в основному, за рахунок добровільного входження до складу Литви білоруських та українських князівств, котрі залишились поза увагою Золотої Орди й перебували в такому

стані, що існувати в статусі окремих утворень просто не могли. Завдяки цьому багато хто з істориків вважає, що процес входу українських земель до складу Великого князівства Литовського навряд чи можна назвати завоюванням. Наприклад, на думку М. Грушевського, цей процес, який очолювався литовською династією князів Гедимінів, скоріше був схожим на мирну експансію, аніж на анексію. Збирання київського спадку литовською династією дуже мало вивчено в деталях. Проходило воно без шуму й великих конфліктів, без війн і значних змін в суспільному устрої приєднаних земель. Саме тому приєднання України до Великого князівства Литовського, як визнає Грушевський, залишило зовсім мало слідів в історичних джерелах. Тільки цей факт, на думку науковця, може пояснити занадто слабке висвітлення вступу України до складу литовських земель у літописних згадках про події того часу.

Таким, що був у цілому позитивним, вважає процес вступу українських територій до складу Великого князівства Литовського й відомий український історик Іван Крип'якевич. У своїй роботі «Історія України» він писав: «Литва внесла ґрунтовні зміни в устрій нашого краю. Велике князівство Литовське відрізнялося від давньої Київської держави тим, що вся влада була сконцентрована в руках великого князя. Литва щасливо обминула ту небезпеку, яка стала причиною занепаду Києва: вона не розпалась на окремі князівства, а залишилася одноцілою». Литовська держава не була,

на думку Крип'якевича, чужорідним агресором, який поневолив належні колись Київській Русі землі, а лиш своерідним спадкоємцем Русі, котрий зміг уникнути помилок, зроблених свого часу київськими князями.

Схожої думки дотримувались й інші українські історіографи. На підтвердження тези про Велике князівство Литовське як спадкоємця Київської Русі буде доречним процитувати невеличкий вірш невідомого середньовічного автора. Ці рядки, записані на чистій стороні листка статуту, котрий побачив світ 1588 року, й відзначені увагою М. Грушевського, є найбільш яскравим прикладом того, що Велике князівство Литовське було дуже близьким по духу Київській Русі. Ось вони:

Полска квітнет лациною,
Литва квітнет русчизною:
Без той вь Польще не пребудеш,
Без сей вь Литве блазном будеш.

Судячи з усього, автор віршованого твору хотів сказати, що у Литві так само була поширена православна, чи, як ще її називають, руська віра, як у Польщі – латинський обряд. Тож, якщо продовжити думку про релігію як наріжний камінь ідентифікації народу, стає зрозуміло, що Велике князівство Литовське було для України тим середовищем, у якому вона могла почуватися захищеною від чужорідного впливу.

Однак, якщо злиття України й Литви не викликало опору в українському суспільстві, спроби Королівства Польського приєднати до себе Велике князівство Литовське, які Польща почала активно проводити від початку XIV сторіччя, непокоїли українців і викликали заворушення на територіях, на яких колись володарювали київські князі. Цей процес, на відміну від попереднього, вже не відзначався мирним перебігом подій. Протягом перших десятиліть XIV сторіччя поляки спільно з угорцями запекло билися з литовськими князями, яких підтримувала більшість українців. Ці битви, які з плином часу набирали все більшої масштабності, велися за Галичину й Волинь.

У 1349 році, унаслідок вдалої військової кампанії, польський король Казимир Великий підпорядкував собі Галичину та частину Волині. З незначними загостреннями, які змінювались припиненням бойових дій, війна тривала ще понад півтора десятка літ. Нарешті у 1366 році вона закінчилася польською окупацією всієї Галичини й невеликої частини Волині. Решта Волині доки лишалася за Великим князівством Литовським. Однак, як показали подальші події, лише на короткий час. Незважаючи на спроби протистояння, переважно православна Литва вперто просувалася до союзу з католицькою Польщею. Значно прискорили рух цим шляхом політичні заходи, які, на протигагу військовим діям, носили досить ефективний характер. Вагомим політичним кроком боротьби Королівства Польського з незалежністю Великого

князівства Литовського стала Кревська унія 1385 року. На нашу думку, саме вона стала одним з перших кроків на шляху до прийнятої у Бресті унії 1596 року.

Кревська унія, затверджена 14 серпня 1385 року у білоруському місті Крев, передбачала об'єднання Литви і Польщі в єдину державу. Це об'єднання мало відбутися шляхом шлюбу дванадцятирічної польської королеви Ядвіги, яка належала до династії П'ястів, і литовського князя Владислава II Ягайла, сина Ольгерда Гедиміновича. За умовами унії, крім іншого, Владислав II Ягайло зобов'язувався перейти разом з населенням Литви у католицизм. Зауважимо, що поляки вважали язичницьким народ Великого князівства Литовського, незважаючи на те, що більшість його сповідувала православ'я. Крім того, литовський князь повинен був обернути на користь Королівства Польського свою великокнязівську казну й повернути до польської Корони всі відторгнені на той час польські території. А головне, і поляки наголошували саме на цьому, князь мав назавжди приєднати до Польщі землі Литви, Білорусії й України.

Мусимо зазначити, що тріумф польської дипломатії, яким без перебільшення можна назвати Кревську унію, ще довгий час був лише залишеним на пергаменті записом. Як часто трапляється, реалізувати в житті закріплені угодою домовленості виявилось значно важче, аніж скласти сам трактат. Звичайно, усі литовські князі, бояри й зем'яни відтепер, підкорюючись наказам Владислава II Ягайла, визнавали

себе не лише підданими Великого князівства Литовського, але й громадянами Королівства Польського, з усіма можливими наслідками. Владислав II Ягайло, згідно з рішеннями Кревської унії, вважався не лише князем Литовським, а й королем Польщі. Цим підкреслювалась єдність, котра повинна була закріпитися між країнами, які ще недавно воювали за володіння західноукраїнськими землями.

Але як тільки новий король спробував справою підтвердити постулати, закріплені у Креві, він стикнувся з шаленим опором верхівки литовського магнатства. Першим, хто вдався до такого опору, став двоюрідний брат Ягайла, князь Вітовт. Потрібно зазначити, що конфлікт між князями Ягайлом і Вітовтом був давнім протистоянням. Відомо навіть, що Ягайло був свого часу причетний до смерті батька князя Вітовта – Кейстута Гедеміновича, після чого Вітовт довгий час боровся з великим князем, намагаючись повернути належні батькові землі. Але особливого загострення конфлікт Вітовта і Ягайла набув саме після Кревської унії. Князь Вітовт, тоді ще відомий захисник православної віри, просто не міг не бачити загрози для грецького обряду у Великому князівстві Литовському, що її несло зближення з католицькою Польщею. Тож саме він виявився для української і білоруської православної церкви тією силою, котра спробувала затримати небезпеку, що насувалася з боку Ватикану й католицької церкви.

Як можемо здогадатись, Владислав II Ягайло все ж не був

схильним загострювати конфлікт з партією Вітовта. Це доводить той факт, що вже у 1392 році за угодою, укладеною в Острові, князь Вітовт був визнаний довічним правителем Литовського князівства. Відтоді юридично за Владиславом II Ягайлом залишилась лише польська корона. Ще більше Вітовт посилив свої позиції у 1398 році, використавши ту обставину, що багато хто у верхівці керівництва Великого князівства Литовського був роздратований діями Кракова відносно литовської незалежності. Тоді, всупереч бажанню Владислава II Ягайла, бояри і зем'яни князівства Литовського проголосили Вітовта «королем литовським і руським». Цей крок дозволив Литві значно послабити вплив на себе з боку польської Корони, який невпинно посилювався від часу укладення Кревської унії.

Однак поразка, завдана переважаючими силами ханів Золотої Орди війську князя Вітовта в битві на ріці Ворсклі, яка мала місце у 1399 році, перекреслила мрії Вітовта про об'єднання в межах литовської державності всієї Русі-України. Як відомо, після цієї поразки, у світлі загрози татарського панування, на довгий час призупинилось становлення самостійної Литовсько-Руської держави. Не дивно, що за таких обставин князь Вітовт змушений був іти на зближення з Польщею і Владиславом II Ягайлом. На початку XV сторіччя цей процес дав свої наслідки, і наслідки не лише негативні. Уже у 1410 році, як відомо, війська князя Вітовта, значною мірою укомплектовані з людей, які проживали у так званій

руській Литві (тобто в Україні й Білорусії), спільно з польським військом під керівництвом Владислава II Ягайла отримали блискучу перемогу над лицарями Тевтонського ордену у знаменитій Грюнвальдській битві. Ця перемога, значення якої важко переоцінити, продемонструвала користь від союзу двох держав у протистоянні з сильним зовнішнім ворогом.

Наступною після Кревської унії угодою, яка наближала перехід земель України до Королівства Польського і виступала підґрунтям Брестської унії 1596 року, стала, поза всяким сумнівом, Городельська унія 1413 року. Цього разу трактат про єднання підписав той, хто раніше обстоював незалежність України від Польщі, а саме князь Вітовт. В укладеному між ним і Владиславом II Ягайлом договорі, який побачив світ 2 жовтня у місті Городля, розташованому на річці Західний Буг, йшлося про подальше поглинання Польщею литовських земель. Городельською унією визнавалася політична зверхність польського короля, який мав стати великим князем Литовським після смерті Вітовта. Також трактат передбачав проведення ряду заходів, спрямованих на уніфікацію систем органів державного управління обох країн.

Але головною метою Городельського договору, як можемо бачити, стало зовсім не об'єднання установ державної влади Польщі й Литви. Значно більшу вагу мало те, що в союзному договорі йшлося про зрівняння прав і свобод шляхти католицького віросповідання Королівства Польського та

Великого князівства Литовського. Відтепер литовська шляхта, котра раніше сильно потерпала від зверхності над нею польських феодалів, визнавалась рівною останнім. Щоправда, з невеличкою поправкою – католицька віра. У договорі жодним чином не йшлося про права української шляхти, котра, як відомо, сповідувала православну віру. А це вже було реальним кроком до володарювання католицької церкви на землях України.

Потрібно відзначити, що рішення Городельської унії, як перед тим – Кревської, вдалося втілити у життя далеко не одразу. І хоча юридично після смерті Вітовта у 1430 році права на литовську корону відходили до польського короля, а Велике князівство Литовське набувало статусу польської провінції, насправді зробити все це було не так просто. Литовські правлячі кола й слухати не хотіли про втілення у життя рішень, затверджених Городельською унією. Одразу по смерті Вітовта на великокняжіння був обраний князь Свидригайло Ольгердович, молодший брат Владислава II Ягайла. Саме він мав дати свій дозвіл на впровадження городельських домовленостей. Однак, як виявилось, Свидригайло й чути не хотів про домінування Польщі над Великим князівством Литовським. Вирізняючись винятковою честолюбністю, Свидригайло бачив себе лише сильним лідером незалежної держави, і аж ніяк не васалом польського короля, нехай і рідного брата. Таку свою позицію він сформулював від самого початку князювання, а дуже скоро довів її справою, вступивши

у військове протистояння з Королівством Польським за право володіти землями Поділля.

Вже 1431 року Свидригайло Ольгердович виступив проти Владислава II Ягайла, який влітку почав наступ на Поділля та Волинь. Досить успішним маневром Свидригайло здобув Кам'янець на Поділлі, Володимир на Волині й узяв в облогу Луцьк. Щоправда, цього разу протистояння тривало не надто довго. Бойові дії між військами Свидригайла і Ягайла завершилися укладенням дворічного перемир'я. Але наступного, 1432 року Свидригайло продовжив війну з Польщею за володіння Поділлям.

Орієнтація Свидригайла на православну українську й білоруську шляхту князівства зумовила невдоволення литовських феодалів-католиків, які від часу Городельської унії вже встигли набрати значного впливу в Литовській державі. Незабаром католицька шляхта підняла в Литві повстання проти Свидригайла й проголосила Великим князем Литовським Вітовтового брата, стародубського князя Сигізмунда Кейстутовича. Князю Свидригайлу була вготована участь вигнанця. Однак він і не думав миритися з таким статус-кво. Подальші чотири роки в межах Великого князівства Литовського точилася громадянська війна і фактично князівство розкололося на дві держави – Велике князівство Литовське і Велике князівство Руське. І якщо князь Сигізмунд залишив за собою землі першої, то в межах другої, незважаючи на католицьке віросповідання, правив Свидригайло.

Владислав II Ягайло добре розумів, що для послаблення позицій Свидригайла на Поділлі він має відвернути від нього православну шляхту Великого князівства Руського, тож посиленими темпами почав впроваджувати у життя закони, спрямовані на те, щоб православний нобілітет був зрівняний у своїх правах та свободах із польською шляхтою і покатоличеним боярством князівства Литовського. І, варто зазначити, рухаючись у цьому напрямку, польський король досягнув значних успіхів. Унаслідок того, що велика кількість союзників Свидригайла з руської шляхти полишила його через щедрі обіцянки короля, вже у 1435 році князь зазнав поразки від поляків у битві при Вількомирі, на ріці Святій у Литві.

Битву при Вількомирі за історичним значенням сучасники порівнювали з Грюнвальдською битвою, і не даремно. Масштабність катастрофи, якої зазнав князь Свидригайло, надовго змінила розклад сил у Великому князівстві Литовському. Після жорстокого бою війська Свидригайла були вщент розбиті, а князеві в оточенні самого лише почту довелося рятуватися втечею з поля битви. Розглянемо більш детально цю битву, яка несправедливо забута, хоча мала велике значення у становленні Речі Посполитої і подальшому русі католицтва теренами Великого князівства Литовського.

Військо великого князя Свидригайла Ольгердовича нараховувало близько 15 тисяч бійців. Серед них було 6 тисяч ратників самого князя, до яких приєдналося більше 50 дружин удільних князів, вірних Свидригайлу. Досить потужно

виглядав і корпус найманого війська – 3 тисячі лівонських лицарів і півтори тисячі чеських таборитів. До них долучалась легка кіннота кількістю у п'ятсот татарських ординців. Цим різномірним військом командували три полководці: сам Свидригайло Ольгердович, магістр Лівонського ордену Франк Керскорф і князь Сигізмунд Корибутович. Утім, як свідчать історичні джерела, лише один із рейментарів, а саме Сигізмунд Корибутович, уславлений ветеран гуситських війн, мав талант полководця.

Армія Сигізмунда Кейстутовича була менш різномірною, аніж у його супротивника. Князь мобілізував близько п'яти тисяч литовського війська. Командування цим відділком було доручено синові Сигізмунда Михайлу. Значну підтримку князеві надала Польща. За дорученням сейму до Сигізмунда Кейстутовича вирушили 12 тисяч війська на чолі з Якобом Кобилянським. Як стверджує літопис, Кобилянський був досвідченим полководцем. Він брав участь у Грюнвальдській битві з Тевтонським орденом, здобувши під час неї славу гарного вояка й талановитого полководця. Саме Кобилянському й було доручено загальне командування польсько-литовським військом.

Наприкінці серпня, ймовірно 30 числа, війська Свидригайла Ольгердовича і Сигізмунда Кейстутовича зайняли позиції біля річки Святої на дев'ять кілометрів південніше цитаделі Вількомир. За два дні, після кількох сутичок, які не мали великого стратегічного значення, Свидригайло вирі-

шив перейти обозом під Вількомир. Очевидно, князя спонукала до таких дій невігідність власних позицій щодо ворога. Коли Свидригайло з військом рушив, ударило польсько-литовське військо, розділивши армію князя на дві частини. За кілька годин битва скінчилася страшним розгромом військ Свидригайла. Сам Свидригайло Ольгердович утік до Полоцька. Лівонський магістр Керскорф, ландмаршал і більшість лівонських лицарів загинули. Князь Сигізмунд Корибутович був важко поранений і помер пізніше у полоні. Жертвами битви стали також мстиславський князь Ярослав Семенович, київський – Михайло Болобан, вяземський – Михайло Львович, князь Данило Гольшанський. Ще кілька десятків дрібних удільних князів, котрі склали опору Свидригайла, попали в полон. Серед них – Федір Корибутович та Іван Володимирович, син Володимира Ольгердовича Київського. Свидригайло після поразки під Вількомиром залишився без війська і союзників. Хоча він і зміг ще деякий час утримуватися в Київській, Чернігово-Сіверській та Волинській землях, протистояти Королівству Польському у князя вже не було можливості.

Наслідки поразки були сумними не тільки для самого Свидригайла Ольгердовича. Скоро та частина руської шляхти, яка повірила обіцянкам короля Ягайла й відступилася від князя Литовського, на собі відчула прикрі результати власної помилки. Виявилось, що поляки не лише не збираються виконувати своїх зобов'язань, а навпаки – досить відчутно

посилюють наступ на православ'я в колишніх руських землях.

Православна і білоруська шляхта в Україні остаточно втрачала свої позиції. Українські замки захоплювали польські гарнізони, а польські магнати отримували за службу землі переможених, тобто православного нобілітету. Значно посилювався відтік людей до Дикого Поля. Католицька експансія, здавалося, наближалась до фінішної прямої в оволодінні споконвічними землями православних.

Однак, як виявилось, ця фінішна пряма затяглась більш ніж на сторіччя. І хоч з падінням Свидригайла Ольгердовича у Польщі зникли видимі перешкоди для домінування в литовських і руських землях, несподівано для себе Ягайло напшовхнувся на таку перешкоду, на яку жодним чином не міг сподіватись. А саме: почав виказувати потяг до незалежності лояльний раніше до Польщі князь Сигізмунд Кейстutowич. Замість очікуваного від нього сприяння у впровадженні засад Кревської унії, Польща отримала нового ворога, котрий кинувся підшукувати союзників для боротьби з нею серед володарів іноземних країн. І хоча Владислав II Ягайло після кількох років напруженої підклимової роботи й цілої низки інтриг зміг організувати змову, під час якої у 1440 році Сигізмунда було знищено, Польське королівство у відносинах з Великим князівством Литовським у черговий раз натрапило на глуху стіну. Не дивлячись на те, що княжий престол посів молодший син Ягайла – Казимир IV Ягеллончик,

лояльності до Польщі серед литовської влади не побільшало. Князь Казимир, а якщо бути більш точним, оточення юного правителя, яке складалося з литовського нобілітету, продовжило курс на повний розрив відносин з Польщею. Цим вони продемонстрували свою незгоду з намаганням Ягайла бачити у Казимирові лише свого намісника, а Велике князівство Литовське – провінцією Польщі. Справа вперто просувалася до чергової війни між державами, унію між котрими було затверджено ще більше п'ятдесяти років тому.

Дещо розрядила напруження у відносинах між Польщею та Литвою смерть Владислава II Ягайла у 1444 році. Користуючись такою нагодою, магнатське угруповання Литви, котре стояло за Казимиром IV Ягеллончиком, домоглося обрання свого патрона королем Польщі. Такий крок міг гарантовано привести до бажаних литовськими феодалами наслідків у політиці Польщі відносно князівства Литовського. Одначе, якщо Казимир одразу після сходження на литовський престол поставився до відносин з Польщею не так, як сподівався Ягайло, то не менш несподівано він повівся після обрання його королем Польщі. Швидко були забуті пріоритети, спрямовані на суверенітет Великого князівства Литовського, і король швидко схилився у бік Польщі. Таку пропольську політику Казимир IV Ягеллончик провадив до самої своєї смерті у 1492 році.

Правління Казимира не найкращим чином позначилось і на житті руської частини Литви, тобто України й Білорусії.

За часів його володарювання поглибилися процеси, котрі ще після Городельської унії усували православний нобілітет від впливу на політичне життя держави, а православна церква зазнала нових утисків. І якщо спочатку, дотримуючись пролитовської політики, Казимир йшов на деякі поступки українській і білоруській шляхті, то в більш пізній період правління ці поступки було скасовано. Наприклад, Київське князівство, яке ще за часів князя Свидригайла було повернуто у володіння князя Олелька, сина колишнього київського князя Володимира, і мало статус удільного князівства, тепер втратило цей статус. З початком княжіння Семена Олельковича (1455 рік) Казимир поступово почав звужувати вплив князя на київські землі, а після його смерті у 1470 році й зовсім припинив спроби політичної гри з православною шляхтою Київського князівства. Удільне Київське князівство було скасовано й перетворено на Київське воєводство. На місце київського князя Казимир призначив намісника – литовського вельможу Гаштовта, який сповідував католицьку віру й був відомий тим, що всіляко сприяв її поширенню. Таким чином, можемо бачити, що саме за часів Казимира IV Ягеллончика в самому серці православної Русі почав правити католицький урядник.

Таке безсоромне втручання в життя Києва й українських земель викликало обурення з боку представників української шляхти, і навіть відбулось кілька спроб заволодіти престолом Великого князівства Литовського. Очевидно, канди-

датом на князівство був Михайло Олелькович, той самий брат останнього київського князя, якому Казимир відмовив у князівстві на користь Гаштовта. Але варто зазначити, що ці спроби ні до чого не привели. Польсько-Литовська держава все міцніше скріплювалась, нівелюючи відмінності між двома країнами під майстерним керівництвом Риму і католицької церкви.

Наприкінці XV сторіччя у відносини між Королівством Польським і Великим князівством Литовським втрутилися треті сили. Так, у 1499 році, розпочинаючи війну з Османською імперією, Польща у будь-який спосіб намагалася заручитись підтримкою Литви, добре розуміючи, що без литовського війська їй загрожує небезпека поразки від надзвичайно сильної на той час Туреччини. Наслідком тих подій стала Краківсько-Віленська унія, скорочено названа Віденською. В документах, підписаних у Кракові 6 травня 1499 року й у Вільно 24 липня того ж року, було зазначено, що об'єктивні причини вимагають від Польщі та Литви чіткої взаємодії у зовнішній політиці. Обидві сторони визнали більш тісну співпрацю за вигідну, хоч і за умови дотримання незалежності Великого князівства Литовського.

Загалом Краківсько-Віленська унія 1499 року, яка, слід сказати, майже не досліджена вітчизняними науковцями, затверджувала такі принципи:

- надання взаємодопомоги у разі війни;
- оголошення війни третім державам кожною із сторін ви-

ключно за згодою іншої сторони;

– вибори правителя кожної із сторін «за порадою і звісткою» другої сторони.

Що стосується третього пункту Краківсько-Віленської унії, то він лише юридично затверджував факт, який і так мав місце від часів Кревської унії, а ось два попередніх пункти прямо вказують на підписання угоди під тиском загрози з боку Оттоманської Порти і, ймовірно, Кримського ханства.

Однак, як пише М. Грушевський, Великий князь Литовський Олександр Ягеллончик скорегував рішення останньої унії, щойно у 1501 році був обраний королем Польщі. І скорегованими ті рішення були, звичайно, у бік польських інтересів. А завдяки тому, що наступні великі князі литовські, Сигізмунд I і Сигізмунд II Август, котрі посідали одночасно і польський престол, не були прихильниками рішень Краківсько-Віленської унії, у князівстві Литовському протягом усієї першої половини XVI сторіччя вперто не визнавали її рішень. І якщо дрібна й середня шляхта Великого князівства Литовського тим чи іншим чином виказувала бажання приєднатись до союзу з Польщею, найбільші магнати Литви були категорично проти цього. Ними навіть відхилялись пропозиції поляків проводити спільні засідання сеймів, для чого магнатство Литви вигадувало десятки приводів. Цей факт є символічним з тієї точки зору, що, не дивлячись на посідання трону Королівства Польського й Великого князівства Литовського однією людиною, парламентська влада країн за-

лишалась відокремленою одна від одної.

Це тривало до початку 60-х років XVI сторіччя, коли Королівство Польське нарешті отримало можливість запровадити унію, над якою у Кракові бились уже більш ніж півтора століття.

Люблінська унія 1569 року. Наслідки унії і не вирішені нею питання

Як видно з попереднього розділу, тривала боротьба Королівства Польського за домінування над Великим князівством Литовським і Україною, що входила до його складу, поступово привела до того, що фактично ці дві держави злилися в одне ціле, утворюючи на сході Європи досить потужну країну. Ця країна обіцяла стати впливовим гравцем на арені європейської політики. Залишалось оформити союз юридично. Для цього й було проведено Люблінську унію, яка відбулася, у польському місті Люблін 1 червня 1569 року. Підписанню унії передували деякі події.

З початком Лівонської війни (17 січня 1558 року), котру Московське царство вело з Лівонським орденом, влада Великого князівства Литовського найуважнішим чином ставилася до подій у Лівонії, маючи там свої державні інтереси. І врешті, після підписання 28 листопада 1561 року Віленської унії, яка передбачала співпрацю між великим князем Сигізмундом II Августом і магістром Лівонського ордену Готхардом Кетлером, Литва дала себе втягти у війну з Московським царством.

З того часу війна потребувала від князівства Литовського

надзвичайно великого напруження сил і величезних витрат на утримання війська. Зрештою, бойові дії в Лівонії довели цілковиту неспроможність Великого князівства Литовського самостійно протистояти військам Івана IV Грозного, що стало приводом для невдоволення значної частини литовського нобілітету діями влади. Незадоволенням литовської шляхти не погребувала скористатись влада Королівства Польського, недвозначно натякнувши на сеймі, що у разі цілковитого затвердження унії Польщі і Литви Королівство Польське погодиться надати військову допомогу Великому князівству Литовському у війні проти Московського царства. На тлі таких заяв сейму Сигізмунд II Август, який раніше не виказував зацікавленості у впровадженні унії, став одним з найпалкіших прихильників об'єднання Польщі й Литви. І якщо магнатське угруповання князівства Литовського спочатку все ще чинило опір ідеї об'єднання, то з розвитком подій на театрі бойових дій у Лівонії воно все більше втрачало здатність опиратися Сигізмундові Августу, польським сенаторам і лояльній до Польщі частині литовської шляхти. У 1562 році відбувся наступ литовського війська на Смоленськ і Велів. Цей наступ призвів до того, що розгніваний Іван Грозний почав збирати велике військо для походу в Литву.

Судячи з усього, розмінюватись на дрібниці московський цар не збирався: його метою була столиця князівства Литовського Вільно. Тож Іван Грозний, з притаманним йому напором, почав здійснювати свій задум. Першим до ніг

царського війська впав Полоцьк, на який у Вільно покладали великі надії. Звістка про його падіння стала для литовців цілковитою несподіванкою, позаяк у Вільно до останнього вважали, що полоцька фортеця здатна зупинити ратників Івана Грозного.

Але, як бачимо, надії литовської влади Полоцьку виправдати не судилось. Однак про все по порядку.

У січні 1563 року для взяття прикордонної литовської фортеці Полоцьк з Великих Лук виступила московська рать, що включала, за свідченням науковців, «майже всі збройні сили країни». На початку лютого московське військо приступило до облоги Полоцька, і 15 лютого фортеця капітулювала. У місті почались погроми. Як повідомляє Псковський літопис, після падіння Полоцька Іван Грозний, який особисто командував військом, наказав усім євреям, що перебували в місті, хреститися, а тих, хто відмовився, а таких знайшлося близько трьохсот чоловік, цар звелів утопити в Двіні.

Шлях на Вільно московському війську було відкрито. І хоч після захоплення московськими військами Полоцька в успіхах Івана Грозного почався помітний спад, це не врятувало магнатів Великого князівства Литовського від необхідності шукати союзу з Королівством Польським.

Спроби затвердити остаточну унію з Великим князівством Литовським проводились у Польщі на сеймах у 1565–1566 роках, але тоді дійти згоди не вдалось через невдоволення верхівки литовської влади форматом майбутньої дер-

жави Речі Посполитої, початок існування якої повинен був оголосити сейм, прийнявши унію. Не все гладко йшло і на сеймі 1569 року. Його було призначено після дипломатичних консультацій, котрі відбулись наприкінці 1568 року, але представники Великого князівства Литовського наполягли, щоб вальний сейм, який мав затвердити унію, був фактично розділений на конференцію двох окремих сеймів – польського й литовського. Цим вони спробували в черговий раз продемонструвати свій незалежний статус.

У січні 1569 року сейм у Любліні все ж розпочав свою роботу, і на ньому почали розглядати питання про унію двох держав. Однак литовські вельможі, яких відлякувала перспектива втрати свого політичного всевладдя, і тут не збиралися поступатись у домовленостях ані на крок. Такий настрій литовська делегація демонструвала майже від початку сейму. Так, наприклад, відомо, що після більш ніж місяця переговорів, не маючи змоги добитися від поляків бажаних гарантій збереження своєї влади, князі К. Острозький, Г. Ходкевич, Є. Волович, К. Радзивілл та інші вирішили зірвати сейм і таємно виїхали з Любліна, щоб зібрати шляхетське ополчення для боротьби проти унії. У відповідь на такі дії польський король Сигізмунд II Август, використовуючи підтримку тієї частини литовської та української шляхти, котра була невдоволена пануванням великих землевласників у князівстві Литовському та намагалась одержати такі ж права, як і польська шляхта, вирішив діяти більш агресивно.

Спираючись на підтримку сейму, Сигізмунд II Август у березні 1569 року видав універсал про приєднання Підляського й Волинського воєводств Литви до Королівства Польського. Шляхта цих воєводств, згідно з королівським універсалом, зрівнювалася у правах з польськими землевласниками. Король оголосив посполите рушення і пригрозив відібрати маєтки й посади у тих панів, які не присягнуть на вірність королю. Природно, що під визначенням тих, «які не присягнуть королю», Сигізмунд Август мав на увазі насамперед князів К. Острозького, Г. Ходкевича, Є. Воловича, К. Радзивілла.

Тиск прихильної до короля шляхти, невдачі Литви у Лівонській війні, а також прагнення отримати військову допомогу з боку Польщі в боротьбі проти Московського царства примусили вищезгаданих магнатів піти на відновлення перерваних переговорів. Тож 24 травня 1569 року литовські князі склали присягу Короні польській. Після складання присяги було оголошено про приєднання до Польського Королівства Київського і Брацлавського воєводств. Під владою Литви залишилися тільки північно-західні руські землі – Берестейщина і Пінщина. А лише за місяць, 28 червня 1569 року, була підписана Люблінська унія. Дипломатичні процедури зайняли ще кілька днів, і 1 липня було офіційно оголошено про створення Речі Посполитої. Люблінська унія відбулась.

Передбачалося, що Річ Посполиту очолюватиме вибор-

ний король, який титулувався королем польським і великим князем Литовським. Коронуватиметься монарх у Кракові – резиденції польських королів. Люблінська унія завбачала також спільні Сейм і Сенат, а договори з іноземними державами відтепер мали укладатися від імені Речі Посполитої. Шляхта обох держав отримувала право на володіння маєтками на всій території Речі Посполитої. Митні кордони було скасовано, запроваджувалася єдина грошова система. За Литвою зберігалася лише обмежена автономія у вигляді власного права й суду, адміністрації, війська, скарбу й державної мови.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.